

تحلیلی بر تأثیر ابعاد توسعه پایدار اجتماعات محلی بر توسعه گردشگری طبیعی با نرسنجی از ساکنان روستایی شهرستان نقده

حسن اسماعیل‌زاده- استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه شهید بهشتی
شمسی صالح‌پور* - دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه خوارزمی

پذیرش مقاله: ۱۳۹۲/۰۵/۰۲ تأیید نهایی: ۱۳۹۴/۰۶/۱۰

چکیده

پژوهش حاضر با هدف کلی مطالعه تأثیر ابعاد توسعه پایدار اجتماعات محلی بر توسعه گردشگری طبیعی در اجتماعات روستایی شهرستان نقده، از توابع استان آذربایجان غربی صورت گرفته است. جامعه آماری این پژوهش، ده روستای دارای جاذبه‌های طبیعی در شهرستان نقده است که از میان آن‌ها ۳۸۴ نفر با استفاده از فرمول کوکران به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شدند. این پژوهش «توصیفی-تحلیلی» است و گردآوری داده‌ها با استفاده از روش‌های مشاهده، مصاحبه با کارشناسان و با ابزار پرسشنامه انجام گرفته است. به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها، از تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی، آنالیز واریانس دوطرفه و آزمون تعقیبی توکی استفاده شد. یافته‌ها نشان می‌دهد روستاهای حسنلو، بالیچی، گرده قیط و درگه سنگی، به‌علت برخورداری از پتانسیل‌های طبیعت‌گردی، در بالاترین سطح پایدار (فراجذاب) قرار دارند و روستاهای طالقان و ساخسی تپه، به‌علت فقر منابع طبیعی، در مکان ناپایدار (فروجذاب) واقع شده‌اند. در گروه‌بندی شاخص‌های مورد مطالعه با استفاده از تحلیل خوشه‌ای به روش ادغام «وارد» بر نمره‌های شاخص‌های ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار، چهار خوشه در هر بعد مشخص شد که به‌ترتیب عبارت‌اند از: بعد اقتصادی (اشتغال و درآمد، برنامه‌ریزی دولتی، ارتقای کیفیت زندگی و کشاورزی)، بعد اجتماعی (دانش و مشارکت، رضایت و الگوبرداری، امنیت و تبلیغات و اطلاع‌رسانی) و بعد اکولوژی-زیست‌محیطی (حفاظت از منابع طبیعی، حساسیت‌های زیست‌محیطی، تغییر کاربری اراضی و خدمات ارتباطی و زیرساختی). درنهایت، نتایج آنالیز واریانس دوطرفه و آزمون توکی از دیدگاه اجتماعات محلی نشان داد که بعد اجتماعی-فرهنگی با میانگین ۴/۵۲۲۹، از اهمیت بیشتری در توسعه گردشگری طبیعی برخوردار است. براین اساس، می‌توان گفت توسعه از طریق ابعاد متعدد خود (اقتصادی-نهادی، اجتماعی-فرهنگی، اکولوژیکی-زیست‌محیطی) توسعه گردشگری طبیعی را محقق می‌سازد.

کلیدواژه‌ها: اجتماعات محلی، تحلیل خوشه‌ای، توسعه پایدار، گردشگری طبیعی، نقده.

مقدمه^۱

امروزه گردشگری طبیعی، بخش مهمی از فعالیت‌های جهانگردی را در دنیا تشکیل داده است. در این نوع فعالیت، جهانگردان برای بهره‌گیری از زیبایی‌های طبیعی و جلوه‌های حیرت‌انگیز خلقت، به رشته‌کوه‌های مرتفع، کوهستان‌ها، کوهپایه‌ها، جنگل‌ها و جلگه‌ها، دره‌های عمیق، بیابان‌ها (رضوانی، ۱۳۸۰: ۲۳۴)، سواحل دریاها، دریاچه‌ها و تالاب‌ها (نوری و مهدی‌نسب، ۱۳۸۹: ۵۸) سفر می‌کنند. این گرایش قوی و تمایل خاص به بهره‌مندی از طبیعت (رضوانی، ۱۳۸۰: ۲۲۴) که پذیرش مفهوم توسعه پایدار و ارزش میراث طبیعی در مباحث گردشگری، به پیدایش آن منجر شده (تولایی، ۱۳۸۶: ۱۲۲)، اکوتوریسم نام گرفته است (رضوانی، ۱۳۸۰: ۲۳۴). اکوتوریسم^۲ که در ادبیات فارسی، طبیعت‌گردی نام گرفته و پدیده‌ای نسبتاً تازه در صنعت جهانگردی است، تنها بخشی از آن را تشکیل می‌دهد. طبیعت‌گردی با پیروی از فلسفه حیات‌مدار و تکیه بر ارزش‌های ذاتی و درونی، از طریق حفاظت از عرصه‌های طبیعی، انتفاع اجتماعات محلی، تقویت ویژگی‌های خردفرهنگ‌ها، فراهم‌آوردن فرصت‌های آموزشی و یادگیری، تقویت اشتغال‌زایی و جلوگیری از مهاجرت، التزام به مصرف کمتر منابع تجدیدناپذیر، فراهم‌آوردن فرصت‌های مشارکت محلی، آموزش‌های زیست‌محیطی و به‌عبارتی ترکیب مناسب توسعه و حفاظت از محیط‌زیست، میراث‌های فرهنگی و پایداری را امکان‌پذیر می‌سازد. با کسب درآمد از طریق گردشگری طبیعی، میزان اشتغال برای افراد محلی، افزایش و سطح بهداشت و آموزش آنان نیز ارتقا می‌یابد. این پیشرفت‌های آموزشی و بهداشتی را می‌توان تا مرحله فقرزدایی و حل مشکلات ناشی از رشد جمعیت و توزیع اراضی ادامه داد و از دامنه تخریب منابع طبیعی و خسارت به تنوع زیستی کاست (شایان و پارسایی، ۱۳۸۶: ۱۵۴-۱۵۵)؛ بنابراین، با توجه به موارد ذکر شده، گردشگری و محیط طبیعی وابستگی متقابل دارند. از این‌رو، سازگاربودن توسعه گردشگری با محیط طبیعی، عامل اساسی در توسعه پایدار به‌شمار می‌آید (سازمان جهانی گردشگری، ۱۳۷۹: ۷۳). توسعه پایدار به‌صورت جریانی پایدار در تغییرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و محیطی برای افزایش و ترقی رفاه و خوشبختی طولانی‌مدت کل اجتماع تعریف می‌شود و پوشی چندبعدی است که به‌گونه‌ای پایدار، درصد وحدت اهداف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی است (موزلی، ۲۰۰۲: ۱۱۲)؛ بنابراین، زمانی باید توسعه گردشگری را پایدار بنامیم که مخرب نیست، امکان حفظ منابع آب‌وخاک، منابع ژنتیکی، گیاهی و جانوری را برای آیندگان فراهم می‌کند و منافی برای اجتماعات محلی دارد. درواقع، گردشگری پایدار در یک محیط، در زمان نامحدود ادامه یابد و از نظر انسانی و فیزیکی به محیط‌زیست صدمه نزند و تا آن حد فعال باشد که به توسعه فعالیت‌ها و فرایندهای اجتماعی لطمه‌ای وارد نسازد (باتلر، ۲۰۰۰: ۲۹) و درنهایت، موجب توسعه پایدار شود. بدین ترتیب، لازم است برنامه‌های توسعه گردشگری براساس شناخت و توان محیطی اجرا شوند تا هم بهره‌برداری درخور و مستمر از محیط صورت گیرد و هم ارزش‌های طبیعی محیط حفظ شود (نوری و آوارگانی، ۱۳۸۶: ۱۴).

ایران از نظر جاذبه‌های اکوتوریستی و تنوع اقلیمی، جزء پنج کشور برتر دنیاست، اما از این موهبت به‌نحوی مناسب در راستای سودآوری برای منطقه استفاده نشده است (کرمی دهکردی و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۰۱). در این میان، در کشور مناطقی وجود دارد که به‌لحاظ زیبایی و جاذبه‌های گردشگری در حد بسیار مطلوبی قرار گرفته‌اند که اگر به‌نحوی مناسب برنامه‌ریزی و مدیریت شوند، یک فرایند توسعه برای حصول به توسعه پایدار در اجتماعات محلی فراهم خواهند کرد. در این زمینه، شهرستان نقده از توابع استان آذربایجان غربی با توجه به موقعیت راهبردی خاص (قرارگرفتن در نزدیکی مرز دو کشور ترکیه و عراق)، آب‌وهوای فرح‌بخش آن، نزدیکی به دریاچه ارومیه، گذر رودخانه گدار، جاذبه‌های تالابی، چشمه آب‌معدنی جوشان و به دلایل طبیعی دیگر از جمله حوزه‌های جغرافیایی، برای توسعه گردشگری طبیعی پرجاذبه به‌شمار

۱. مقاله حاضر برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد شمس‌ی صالح‌پور به راهنمایی دکتر حسن اسماعیل‌زاده است.

می‌رود و قابلیت آن را دارد که در سطح استان و کشور، پذیرای گردشگران بسیاری باشد، اما متأسفانه این منطقه با وجود جاذبه‌های بکر طبیعی و دست‌نخورده که هریک تأثیر زیادی در جذب طبیعت‌گرد و ارتقای سطح اقتصادی، اجتماعی و اکولوژی-زیست‌محیطی اجتماعات محلی دارد، تاکنون مورد توجه نبوده است. این منطقه در صورتی مسیر توسعه پایدار را طی می‌کند که توسعه گردشگری و تأثیرهای آن بر توسعه اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی و اکولوژی-زیست‌محیطی منطقه بررسی شود. از این‌رو، برای انجام این تحقیق مناسب است و ضرورت توجه به توسعه گردشگری در آن، بیش‌ازپیش اهمیت می‌یابد.

با توجه به موارد فوق، پژوهش حاضر با هدف تحلیل تأثیر ابعاد توسعه پایدار اجتماعات محلی در توسعه گردشگری طبیعی با نظرسنجی از ساکنان روستایی شهرستان نقده در پی پاسخ به سؤالات زیر است:

آیا ابعاد توسعه پایدار اجتماعات محلی بر توسعه گردشگری طبیعی تأثیر دارد؟

در میان ابعاد توسعه پایدار، کدام بعد بیشتر از سایر ابعاد بر توسعه گردشگری اثرگذار است؟

مبانی نظری پژوهش

در عصر حاضر، گردشگری و اقتصاد گردشگری با تبدیل شدن به یکی از سریع‌ترین صنایع روبه‌رشد جهان و ابزاری برای ایجاد درآمد ملی، از مهم‌ترین ارکان اقتصادی جهان و نیز از مفاهیم، اشکال و ارکان توسعه پایدار قلمداد می‌شود (راتانسیونگ، ۱۹۹۸: ۲). از طرفی گردشگری اشکال مختلفی دارد که اکنون شکل نوین و گزیده‌ای از آن با عنوان گردشگری طبیعی (ووپل و گودوین، ۲۰۰۰: ۵)، به‌صورت سفر به مناطق طبیعی بکر با هدف مطالعه، تحسین و لذت از مناظر، جانوران، گیاهان وحشی، کوهستان‌ها، جنگل‌ها، دریاها، دریاچه‌ها، تالاب‌ها و... (هاشمی، ۱۳۸۹: ۱۷۶) تعریف می‌شود. همچنین گردشگری طبیعی، مسافرت به محیط طبیعی همراه با احساس مسئولیت است و حفاظت و حمایت از محیط زیست و بهبودی سطح زندگی مردم محلی (بومی) را به‌دنبال دارد (هیونیگرد، ۱۹۹۴: ۲۵) و دربردارنده ارزش‌ها و آثار متفاوتی برای محیط زیست روستا، اعم از طبیعی و انسانی است (سترایرز، ۲۰۰۲: ۶۱۷). بدین ترتیب، گردشگری طبیعی، شاخه‌ای از گردشگری است که حفاظت از محیط زیست را ترویج می‌دهد و از توسعه پایدار حمایت می‌کند. براساس این تعریف، صنعت گردشگری طبیعی دارای اصولی به‌قرار زیر است:

تأثیرگذاری بر محیط را به حداقل می‌رساند؛ احترام و آگاهی زیست‌محیطی و فرهنگی را ارتقا می‌بخشد؛ برای بازدیدکنندگان تجربه‌ای مثبت ارائه می‌دهد که به‌یادماندنی است؛ سبب می‌شود حفاظت از محیط‌زیست از نظر اقتصادی سودمند باشد؛ حاوی فواید مالی و مقتدرسازی برای ساکنان محلی است؛ حساسیت‌های لازم را به محیط اجتماعی-زیست‌محیطی ایجاد می‌کند؛ از حقوق بشر و توافقی‌های کارگری حمایت می‌کند (کروبی، ۱۳۸۷: ۱۷).

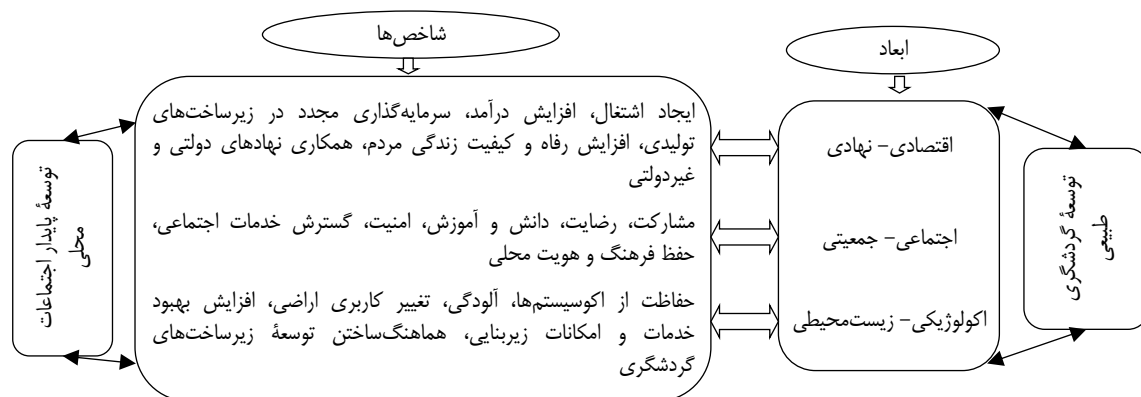
از این‌رو، گردشگری طبیعی که نقش آن در توسعه پایدار اجتماعات محلی به‌تازگی تأیید شده است (افتخاری و دیگران، ۱۳۸۹: ۴)، با هدف توسعه پایدار به‌عنوان ابزاری برای توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی، به یکی از مهم‌ترین مشاغل مدرن در این اجتماعات تبدیل شده است. این درحالی است که از دهه ۱۹۸۰، به‌دنبال گزارش‌های متعدد تهیه‌شده توسط صدها محقق، کارشناس دولتی و دانشگاهی و نهضت طرفداران محیط زیست، رویکردهای توسعه گردشگری به‌منظور بازساخت چارچوب سنتی آن، همسو با رویکرد توسعه پایدار به شکلی که الزام‌ها و استانداردهای جدید طرفداران محیط زیست و پایداری یک سطح بهینه از منابع اقتصادی و اجتماعی را تعیین کند، به چالش کشیده شدند و تحت فشار قرار گرفتند (چوی، ۲۰۰۳: ۷۷). بدین ترتیب، از دهه ۱۹۹۰ مفهوم توسعه پایدار وارد ادبیات گردشگری شد (قدمی و علیقلی‌زاده فیروزجایی، ۱۳۹۱: ۸۲). توسعه پایدار به‌معنای مدیریت و حفاظت منابع طبیعی

پایه و جهت‌دادن به تحولات فناوری و نهادی است؛ به‌ترتیبی که نیازهای انسان و نسل‌های کنونی و آینده بشریت به‌صورت مستمر و پایدار تأمین شود (آسایش، ۱۳۷۹: ۱۹).

توسعه پایدار گردشگری، فرایندی است که با بهبود کیفیت زندگی میزبانان، تأمین تقاضای بازدیدکنندگان و به همان نسبت حفاظت از منابع محیط طبیعی و انسانی در ارتباط است. بعضی از نویسندگان، گردشگری پایدار را رویکردی تعریف می‌کنند که مستلزم عملکردی برای حیات و کیفیت بلندمدت هم منابع طبیعی و هم انسانی است (هانتر و گرین، ۱۹۹۵: ۲۲). سازمان جهانی گردشگری^۱ معتقد است که گردشگری پایدار در دنیای امروز، رهیافت جامعی است که خواهان رشد بلندمدت صنعت گردشگری بدون تأثیرگذاری مخرب بر زیست‌بوم‌های طبیعی است و بر این نکته تأکید دارد که بشر در قالب توسعه گردشگری قادر خواهد بود که جوانب مشخصی از محیط را در جهت مثبت یا منفی تعدیل و دستکاری کند (افتخاری و دیگران، ۱۳۸۹: ۶). همین تعدیل نیز به‌دلیل ایجاد تغییرات مثبت و منفی با استفاده از گردشگری طبیعی، توسعه‌ای همراه با حفاظت از محیط زیست را به‌دنبال خواهد داشت که باز هم جوهره توسعه پایدار به‌شمار می‌رود. از این‌رو، در رهیافت توسعه گردشگری پایدار^۲، گردشگری، چرخه‌ای برای توسعه پایدار قلمداد می‌شود و راهبردی جدید برای کمک به احیای ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع محلی به‌شمار می‌رود (هال‌اند و دیگران، ۲۰۰۳: ۲۳)؛ به‌طوری‌که مطابق گفته گانون در سال ۱۹۹۴، توسعه گردشگری در نواحی روستایی، زمینه‌ساز رشد اقتصادی، تنوع‌بخشی به اقتصاد روستایی، ایجاد اشتغال و درآمد، کاهش مهاجرت‌های خارجی و امکان جمعیت‌پذیری، بهبود زیرساخت‌ها و دیگر موارد در اجتماعات محلی می‌شود (مهدوی و دیگران، ۱۳۸۷: ۴۵).

با توجه به مطالعات انجام‌شده، گردشگری طبیعی را می‌توان به‌عنوان رویکردی جامع برای توسعه اجتماعات محلی مدنظر قرار داد؛ به‌طوری‌که منفعت‌هایی را برای نسل حاضر و نسل آینده به‌همراه دارد (دوها بوچسبام، ۱۳۸۴: ۲). با این نگرش گردشگری، راهبردی برای نیل به توسعه پایدار به‌شمار می‌رود و تلاش می‌کند در درازمدت زمینه رشد و شکوفایی اجتماعات محلی را در تمامی حوزه‌های اقتصادی- نهادی، اجتماعی- فرهنگی و اکولوژی- زیست‌محیطی فراهم سازد.

با توجه به تعریف نظریه‌ای از توسعه پایدار گردشگری و اجتماعات محلی و پژوهش‌های عملیاتی کردن آن به‌نظر می‌رسد پذیرفته‌شده‌ترین رهیافت برای اندازه‌گیری پایداری و توسعه پایدار، به‌کارگیری معرف‌ها و شاخص‌هاست (افتخاری و دیگران، ۱۳۸۹: ۱۰). شکل ۱ شاخص‌های مورد مطالعه پژوهش را در قالب مدل مفهومی پژوهش نشان می‌دهد.

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

تاکنون مطالعات گوناگونی در زمینه توسعه گردشگری طبیعی صورت گرفته است. از آن جمله می‌توان به مطالعه نوری و نوروزی آوارگانی (۱۳۸۶) اشاره کرد. آن‌ها در ارزیابی توان محیطی دهستان چغاخور برای توسعه توریسم به این نتیجه رسیدند که محدوده مورد مطالعه، دارای توان‌ها و منابع متنوع محیطی و پدیده‌های طبیعی و انسانی جاذب گردشگری است و تمامی سطح منطقه، از توان بالایی برای توسعه گردشگری (شامل تفرج گسترده و متمرکز) برخوردار است. نوحه‌گر و دیگران (۱۳۸۸) در «ارزیابی قابلیت‌های طبیعت‌گردی جزیره قشم با بهره‌گیری از مدیریت استراتژی SWOT» به مطالعه توانمندی‌ها و قابلیت‌های جزیره قشم در زمینه گردشگری طبیعی پرداختند و راهبرد حداکثر استفاده اقتصادی از ورود طبیعت‌گردان با حفظ ارزش‌های جزیره را به‌عنوان بهترین گزینه برای توسعه گردشگری جزیره کیش معرفی کردند. امیریان (۱۳۸۳) نشان داد که توسعه گردشگری در ایران سبب بهبود درآمد و اشتغال‌زایی می‌شود. رضوانی (۱۳۸۰) در پژوهشی با عنوان اکوتوریسم و نقش آن در حفاظت محیط زیست، به نقش مهم اکوتوریسم در حفاظت محیط زیست و رسیدن به توسعه پایدار اشاره کرد. کمپبل (۱۹۹۹) در استیونال واقع در کاستاریکا، مطالعه‌ای با عنوان «اکوتوریسم در جوامع روستایی درحال توسعه» انجام داد و در آن، به بررسی طبیعت‌گردی و منابع منتج از آن برای اجتماعات محلی پرداخت. بلانگی و مهتا (۲۰۰۶) به نقش مهم احیای اکولوژیکی مناطق در زمینه اکوتوریسم اشاره کردند و آن را نگرشی مهم برای برنامه‌ریزی گردشگری دانستند. به اعتقاد آن‌ها، احیای اکولوژیکی مهم‌ترین نقش را در اکوتوریسم دارد که سبب رشد سریع فعالیت گردشگری و توسعه پایدار در ابعاد مختلف آن می‌شود. همچنین سو (۲۰۰۶)، محمدی ده‌چشمه و زنگی‌آبادی (۱۳۷۸) و شهیدی و دیگران (۱۳۸۸) نیز مطالعاتی در زمینه گردشگری و پایداری آن انجام دادند.

مروری بر پژوهش‌های داخلی و خارجی در زمینه توسعه پایدار گردشگری بیانگر آن است که توسعه گردشگری علاوه بر منافع اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی برای ساکنان اجتماعات محلی، افزایش حساسیت‌های زیست‌محیطی و حفاظت بیشتر از اکوسیستم‌های طبیعی را به‌دنبال دارد. پژوهش حاضر، براساس نظرسنجی از ساکنان روستایی و با نگاهی به پژوهش‌های پیشین، با رویکردی جامع، تأثیر ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار را بر توسعه گردشگری طبیعی سنجش و ارزیابی می‌کند.

محدوده مورد مطالعه

نقده از شهرستان‌های جنوبی استان آذربایجان غربی در ۳۶ درجه و ۵۷ دقیقه عرض شمالی و ۴۵ درجه و ۲۳ دقیقه طول شرقی عرض نصف‌النهار گرینویچ واقع شده است. این شهرستان از شمال به شهرستان ارومیه و دریاچه ارومیه، از جنوب به شهرستان پیرانشهر، از شرق به شهرستان‌های میاندوآب و مهاباد و از غرب به شهرستان اشنویه محدود می‌شود. واقع شدن در شاهراه ارتباطی پنج شهر و دریاچه ارومیه و جاده منتهی به عراق، موقعیت و جاذبه خاصی به این شهرستان بخشیده است. شهرستان مورد مطالعه، از نظر گردشگری طبیعی دارای قابلیت‌ها و پتانسیل‌های فراوانی است که از آن جمله می‌توان به آب‌وهوای معتدل کوهستانی، تالاب‌های بین‌المللی یادگارلو، شورگل، درگه سنگی (سیران گلی)، سلدوز، سواحل جنوبی دریاچه ارومیه، چشمه جوشان و معدنی شیخ‌معروف، شکارگاه‌ها، ساحل سرسبز و بکر رودخانه گدار، مراتع بکر و طبیعی تالاب سیران گلی، دریاچه سد حسنلو، دره سرسبز سلطان یعقوب، تفرجگاه هفت‌چشمه و... اشاره کرد که چشم‌اندازی زیبا به این شهرستان بخشیده‌اند. نقده براساس آخرین تقسیمات سیاسی و کشوری، دارای دو نقطه شهری به نام‌های محمدیار و نقده، چهار دهستان و ۱۱۸ آبادی است (جدول ۱). مطابق سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ این شهرستان ۱۲۱۶۰۲ نفر جمعیت دارد که از این تعداد، ۸۴۱۵۴ نفر شهری و ۳۷۴۴۸ نفر روستایی‌اند.

جدول ۱. تقسیمات سیاسی شهرستان نقده

جمع	شهرستان و بخش	نام شهر	نام دهستان	تعداد آبادی‌ها	
				جمع	دارای سکنه
۳۶	محمدیار	محمدیار	حسنلو	۲۵	۴
۲۷	محمدیار	محمدیار	المهدی	۱۸	۲
۳۷	مرکزی	نقده	بیگم قلعه	۳۲	۰
۳۵	مرکزی	نقده	سولدوز	۳۱	۵

منبع: سالنامه آماری استان آذربایجان غربی، ۱۳۸۹: ۵۵

روش پژوهش

با توجه به هدف تحقیق و شاخص‌های مورد بررسی، نوع تحقیق کاربردی و روش آن توصیفی-تحلیلی و پیمایشی است. جامعه آماری آن شامل تمام روستاهای شهرستان نقده است که براساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰ برابر با ۳۷۴۴۸ نفر است. به‌عنوان حجم نمونه، براساس فرمول کوکران، در مجموع ۳۸۴ نفر برای سنجش تأثیر گردشگری طبیعی بر توسعه پایدار جوامع محلی انتخاب شدند. این انتخاب براساس نظرسنجی از روستاییان شهرستان نقده صورت گرفت، اما به‌دلیل کثرت روستاها و نبود امکان بررسی همه آن‌ها، طی مصاحبه‌ای با کارشناسان و متخصصان این حوزه و استادان فن در این حوزه، روستاهای دارای جاذبه گردشگری طبیعی (در مجموع ده روستا) برای پرسشگری انتخاب و بررسی شدند. روش نمونه‌گیری برای اندازه‌گیری شاخص‌های مورد مطالعه، ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار و نمونه‌گیری منطبق با تخصیص بهینه براساس جمعیت هر روستاست (جدول ۲). ابزار گردآوری اطلاعات برای بررسی ۱۶ شاخص برمبنای ۳۰ مؤلفه (جدول ۳)، در سه بعد توسعه پایدار (اقتصادی-نهادی، اجتماعی-فرهنگی و اکولوژیکی-زیست‌محیطی)، پرسشنامه است. برای سنجش این شاخص‌ها از طیف لیکرت در مقیاس رتبه‌ای استفاده شده است. سنجش پایایی پرسشنامه‌ها، با استفاده از روش آلفای کرونباخ و روایی آن به‌صورت صوری و محتوایی است. ضریب آلفای کرونباخ ۰/۸۳ درصد به‌دست آمد که پایایی قابل‌قبول آن را نشان می‌دهد. همچنین در تجزیه و تحلیل داده‌ها، ابتدا برای تقلیل مؤلفه‌های مورد مطالعه، شاخص‌ها با استفاده از تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی و براساس نمره‌ها، در ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار خوشه‌بندی شدند و شاخص‌های ناهمگن از یکدیگر جدا شدند. مدل تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی، روش آماری اصلی برای یافتن خوشه‌های نسبتاً همگن از مواردی است که براساس مشخصه‌های اندازه‌گیری شده قرار گرفته‌اند. این تحلیل با هر مورد یا متغیر به‌عنوان یک خوشه مجزا آغاز می‌شود. در این روند، به اندازه‌ی موارد یا متغیرها خوشه وجود دارد. از الگوریتمی استفاده می‌شود که خوشه‌ها را به‌ترتیب ترکیب کند و تعداد خوشه‌ها را در هر قدم تا جایی کاهش می‌دهد که فقط یک خوشه باقی بماند (بایزیدی و دیگران، ۱۳۹۱: ۲۲۷). تجزیه و تحلیل سلسله‌مراتبی، با استفاده از روش تراکمی یا تفکیکی انجام می‌پذیرد (آسایش و استعلاجی، ۱۳۸۲: ۱۷۲). روش‌های مختلفی برای تشکیل خوشه‌های تراکمی در تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی وجود دارد که عبارت‌اند از: پیوند تکی، پیوند متوسط، پیوند کامل، روش وارد و روش مرکز ثقل (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵: ۲۳۷). در این پژوهش، درجه ناهمانندی مؤلفه‌ها به کمک فاصله اقلیدسی، اندازه‌گیری و سپس برای ترکیب خوشه‌ها، از روش ادغام «وارد»^۱ استفاده شد. «در این روش، ابتدا میانگین‌های متغیرها در هر خوشه محاسبه می‌شود. سپس برای هر مشاهده، مربع فاصله اقلیدسی میانگین‌های خوشه‌ها محاسبه می‌شود. این فاصله، برای تمامی مشاهدات جمع می‌شود. در هر مرحله دو خوشه‌ای ترکیب می‌شوند که کوچک‌ترین افزایش در مجموع مربعات فواصل داخل خوشه‌ای را داشته باشند» (زارع

چاهوکی، ۱۳۸۹: ۲۲). سپس با استفاده از مدل تحلیل خوشه‌ای، اجتماعات محلی همگن دارای قابلیت گردشگری به روش سلسله‌مراتبی و با توجه به شاخص‌های مورد مطالعه دسته‌بندی شدند. درنهایت، پس از تجزیه توکی و مشخص کردن میزان تأثیر هر یک از خوشه‌های ابعاد سه‌گانه، برای بررسی تأثیر ابعاد توسعه پایدار بر توسعه گردشگری طبیعی از آزمون‌های آماری آنالیز واریانس چندعامله و آزمون در نرم‌افزار SPSS استفاده شد.

جدول ۲. نام روستاها و تعداد نمونه‌ها در جامعه آماری

ردیف	نام روستا	جمعیت	تعداد افراد نمونه
۱	حسنلو	۱۲۷۳	۶۵
۲	بالیقچی	۸۵۰	۵۰
۳	گرده قیط	۷۶۳	۴۵
۴	درگه سنگی	۶۴۵	۴۰
۵	مهماندار	۶۱۲	۴۰
۶	یادگارلو	۵۳۲	۳۸
۷	جاشیران	۳۳۴	۳۰
۸	شیخ معروف	۳۱۴	۳۰
۹	طالقان	۲۷۰	۲۰
۱۰	ساخسی تپه	۱۶۱	۲۰
	جمع	۵۷۵۴	۳۸۴

منبع: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۰

جدول ۳. شاخص‌ها و مؤلفه‌های مورد مطالعه

ابعاد	شاخص‌ها	مؤلفه‌ها
اقتصادی - نهادی	ایجاد اشتغال، افزایش درآمد، سرمایه‌گذاری مجدد در زیرساخت‌های تولیدی، افزایش رفاه و کیفیت زندگی مردم، همکاری نهادهای دولتی و غیردولتی	ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در منطقه، گسترش مشاغل خدماتی، توسعه بازارهای محلی، تنوع‌بخشی به منابع درآمدی ساکنان منطقه، افزایش درآمد روستاییان، حمایت دولت به- لحاظ منابع مالی و اعتباری (جذب بیشتر منابع مالی و بودجه‌های دولتی)، افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، نقش گردشگری در افزایش قیمت زمین، تغییر شیوه زندگی و معیشت مردم (ارتقای سطح زندگی روستاییان)، افزایش همکاری بین مردم و مسئولان، کاهش تولیدات کشاورزی
اجتماعی - فرهنگی	مشارکت، رضایت، دانش و آموزش، امنیت، گسترش خدمات اجتماعی، حفظ فرهنگ و هویت محلی	افزایش مشارکت ساکنان در فعالیتهای جمعی با گردشگری، افزایش رضایت روستاییان از حضور گردشگر در منطقه، افزایش دانش و بالارفتن سطح آگاهی مردم، افزایش امنیت روستا، گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی، مصرف‌گرایی و الگوبرداری روستاییان از گردشگران، بالارفتن کیفیت اطلاع‌رسانی و راهنمایی گردشگران، شهرت بیشتر منطقه
زیست‌محیطی - کالبدی	حفاظت از اکوسیستم‌های موجود، آلودگی، تغییر کاربری اراضی، افزایش بهبود خدمات و امکانات زیربنایی، هماهنگ‌ساختن توسعه زیرساخت‌های گردشگری	افزایش حفاظت از منابع طبیعی و تنوع زیستی (پرندگان، جانوران و...)، حضور گردشگر و میزان آسیب‌رسانی به منابع طبیعی و تنوع زیستی، آلودگی آب‌های منطقه مانند تالاب‌ها، رودخانه‌ها و چشمه‌ها، تغییر کاربری اراضی کشاورزی و باغات، گسترش فضاهای سبز و افزایش تمایل مردم به زیباسازی، بهبود وضعیت معابر و راه‌های ارتباطی روستاها، گسترش امکانات بهداشتی و درمانی، بهبود الگو و بافت مسکن روستاها، افزایش دسترسی به امکانات و خدمات حمل‌ونقل، داشتن قابلیت‌های لازم برای توسعه گردشگری طبیعی، توسعه زیرساخت‌های گردشگری

تأثیر ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار اجتماعات محلی بر توسعه گردشگری طبیعی

بحث و یافته‌ها

براساس سؤال پژوهش که بیان می‌کند توسعه گردشگری طبیعی، بر توسعه پایدار اجتماعات محلی منطقه مورد مطالعه و ابعاد اقتصادی- نهادی، اجتماعی- فرهنگی و اکولوژی- زیست‌محیطی آن تأثیرگذار است، ابتدا برای تقلیل مؤلفه‌های مورد مطالعه، با استفاده از تحلیل خوشه‌های سلسله‌مراتبی و برپایه نمره‌های شاخص‌های مطالعه‌شده در ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار، خوشه‌بندی صورت گرفت و شاخص‌های ناهمگن از یکدیگر جدا و نامگذاری شدند. پس از مشخص شدن تعداد خوشه‌ها و نامگذاری آن‌ها، میزان پایداری/ ناپایداری هریک، با استفاده از روش میانگین ساده محاسبه شد. سپس اجتماعات محلی براساس شاخص‌های مورد استفاده سطح‌بندی شدند. در ادامه، از آزمون آنالیز واریانس دوطرفه برای مشخص کردن میزان تفاوت‌ها بین سه بعد به‌واسطه خوشه‌هایشان و سپس از آزمون توکی برای مشخص کردن میزان تأثیر هریک از خوشه‌های ابعاد سه‌گانه استفاده شد.

الف) بعد اقتصادی- نهادی

با توجه به نتیجه تحلیل خوشه‌های یازده شاخص در بعد اقتصادی- نهادی توسعه پایدار، چهار خوشه به‌عنوان خوشه‌های اصلی این بعد شناسایی شدند. براساس جدول ۴، بیشترین تعداد متغیرها در خوشه اول دسته‌بندی شدند و شاخص‌های تنوع‌بخشی به منابع درآمدی ساکنان منطقه و ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در منطقه، به‌ترتیب با میانگین‌های ۳/۸۸ و ۳/۷۶ از اولویت اول و دوم برخوردارند. با توجه به اینکه میانگین سه شاخص (گسترش مشاغل خدماتی، توسعه بازارهای محلی و افزایش درآمد روستاییان) نیز در حد قابل قبول و بیشتر از حد متوسط است، در این خوشه، متغیرهای دسته‌بندی شده به‌طور نسبی همگن هستند. سه شاخص حمایت دولت به‌لحاظ منابع مالی و اعتباری (جذب بیشتر منابع مالی و بودجه‌های دولتی)، افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، افزایش همکاری بین مردم و مسئولان در خوشه دوم و نقش گردشگری در افزایش قیمت زمین، تغییر شیوه زندگی و معیشت و درنهایت، شاخص کاهش تولیدات کشاورزی در خوشه چهارم قرار می‌گیرند.

جدول ۴. خوشه‌بندی شاخص‌های بعد اقتصادی- نهادی در اجتماعات محلی شهرستان نقده

خوشه‌ها	شاخص‌ها	تعداد	امتیاز پایداری/ ناپایداری
خوشه اول	ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در منطقه	۵	۳/۷۶
	گسترش مشاغل خدماتی		۳/۳۵
	توسعه بازارهای محلی		۳/۴۸
	تنوع‌بخشی به منابع درآمدی ساکنان منطقه		۳/۸۸
	افزایش درآمد روستاییان		۳/۴۳
خوشه دوم	حمایت دولت به‌لحاظ منابع مالی و اعتباری	۳	۴/۷۳
	افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی		۳/۶۰
	افزایش همکاری بین مردم و مسئولان		۴/۷۰
خوشه سوم	نقش گردشگری در افزایش قیمت زمین	۲	۴/۶۶
	تغییر شیوه زندگی و معیشت مردم		۴/۴۵
خوشه چهارم	کاهش تولیدات کشاورزی	۱	۳/۳۵

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

با توجه به بررسی ادبیات موضوع، این چهار خوشه به‌صورت زیر نامگذاری می‌شوند:

۱. ایجاد فرصت‌های شغلی جدید در منطقه، گسترش مشاغل خدماتی، توسعه بازارهای محلی، تنوع‌بخشی به منابع

درآمدی ساکنان منطقه و افزایش درآمد روستاییان، زیرمجموعه مؤلفه اول (اشتغال و درآمد) با امتیاز ۳/۵۸ درصد قرار می‌گیرند.

۲. حمایت دولت به لحاظ منابع مالی و اعتباری (جذب بیشتر منابع مالی و بودجه‌های دولتی)، افزایش سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، افزایش همکاری بین مردم و مسئولان، زیرمجموعه مؤلفه دوم (برنامه‌ریزی دولتی) با امتیاز ۴/۳۴ درصد قرار می‌گیرند.

۳. نقش گردشگری در افزایش قیمت زمین، تغییر شیوه زندگی و معیشت مردم، زیرمجموعه مؤلفه سوم (ارتقای کیفیت زندگی) با امتیاز ۴/۵۵ قرار می‌گیرند.

۴. کاهش تولیدات کشاورزی، زیرمجموعه مؤلفه چهارم (کشاورزی) با امتیاز ۳/۳۵ درصد قرار می‌گیرد.

ب) بعد اجتماعی - فرهنگی

نتایج پژوهش‌های انجام‌شده با تحلیل خوشه‌ای هشت شاخص بعد اجتماعی - فرهنگی براساس جدول ۵ بیانگر آن است که دو شاخص افزایش دانش و بالارفتن سطح آگاهی مردم و افزایش مشارکت ساکنان در زمینه انجام فعالیت‌های جمعی با گردشگری در خوشه اول دسته‌بندی می‌شوند. متغیرهای افزایش رضایت روستاییان از حضور گردشگر در منطقه، مصرف‌گرایی و الگوبرداری روستاییان از گردشگران و دو متغیر افزایش امنیت روستا، گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی و درنهایت، شاخص‌های بالارفتن کیفیت اطلاع‌رسانی و راهنمایی گردشگران و شهرت بیشتر منطقه، به ترتیب در خوشه‌های دوم، سوم و چهارم قرار می‌گیرند. نتایج نشان می‌دهد متغیرهای دسته‌بندی‌شده در بعد اجتماعی - فرهنگی، با توجه به میزان آن‌ها، به‌طور نسبی همگن و پایدارند.

جدول ۵. خوشه‌بندی شاخص‌های بعد اجتماعی - فرهنگی در اجتماعات محلی شهرستان نقده

خوشه‌ها	شاخص‌های همگن	تعداد	امتیاز پایداری / ناپایداری
خوشه اول	افزایش دانش و بالارفتن سطح آگاهی مردم افزایش مشارکت ساکنان در زمینه اجرای فعالیت‌های جمعی با گردشگری	۲	۴/۴۰ ۴/۲۵
خوشه دوم	افزایش رضایت روستاییان از حضور گردشگر در منطقه مصرف‌گرایی و الگوبرداری روستاییان از گردشگران	۲	۳/۹۱ ۳/۷۷
خوشه سوم	افزایش امنیت روستا گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی	۲	۳/۵۰ ۲/۲۵
خوشه چهارم	بالارفتن کیفیت اطلاع‌رسانی و راهنمایی گردشگران شهرت بیشتر منطقه	۲	۴/۰۴ ۴/۶۶

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

با توجه به بررسی ادبیات موضوع، این چهار خوشه به‌صورت زیر نامگذاری می‌شوند:

۱. افزایش دانش و بالارفتن سطح آگاهی مردم و افزایش مشارکت ساکنان در فعالیت‌های جمعی با گردشگری، زیرمجموعه مؤلفه اول (مشارکت) با امتیاز ۴/۳۲ درصد قرار می‌گیرند.

۲. افزایش رضایت روستاییان از حضور گردشگر در منطقه و مصرف‌گرایی و الگوبرداری روستاییان از گردشگران، زیرمجموعه مؤلفه دوم (رضایت و الگوبرداری) با امتیاز ۳/۸۴ درصد قرار دارند.

۳. افزایش امنیت روستا و گسترش ناهنجاری‌های اجتماعی و فرهنگی، زیرمجموعه مؤلفه سوم (امنیت) با امتیاز ۲/۸۷ درصد قرار می‌گیرند.

۴. بالارفتن کیفیت اطلاع‌رسانی و راهنمایی گردشگران و شهرت بیشتر منطقه، زیرمجموعه مؤلفه چهارم (تبلیغات و اطلاع‌رسانی) با امتیاز ۳/۸۴ درصد قرار می‌گیرند.

نتایج تحلیل خوشه‌ای نشان می‌دهد در بعد اجتماعی- فرهنگی، پایداری جوامع محلی مورد مطالعه، با توسعه گردشگری به غیر از مؤلفه سوم که در حد پایین و ناپایدار ارزیابی شده است، بقیه موارد به حد متوسط و روبه‌بالا و تا حدودی پایدار سنجش شده است. بدین ترتیب، ضرورت دارد برای توسعه گردشگری در منطقه به آن توجه شود.

ج) بعد اکولوژی- زیست‌محیطی

در بعد اکولوژی- زیست‌محیطی، ده شاخص با استفاده از تحلیل خوشه‌ای دسته‌بندی شدند. با توجه به جدول ۶، شاخص‌های افزایش حفاظت از منابع طبیعی و تنوع زیستی (پرنندگان، جانوران و...) و داشتن قابلیت‌های لازم برای توسعه گردشگری طبیعی در خوشه اول، شاخص‌های حضور گردشگر و میزان آسیب‌رسانی به منابع طبیعی و تنوع زیستی و آلودگی آب‌های منطقه مانند تالاب‌ها رودخانه‌ها و چشمه‌ها در خوشه دوم و تغییر کاربری اراضی کشاورزی و باغ‌ها، گسترش فضاهای سبز و افزایش تمایل مردم به زیباسازی، در خوشه سوم گروه‌بندی شده‌اند. در نهایت، پنج شاخص توسعه زیرساخت‌های گردشگری، بهبود وضعیت معابر و راه‌های ارتباطی روستاها، گسترش امکانات بهداشتی و درمانی، بهبود الگو و بافت مسکن روستاها، افزایش دسترسی به امکانات و خدمات حمل‌ونقل در خوشه سوم قرار گرفته‌اند.

جدول ۶. خوشه‌بندی شاخص‌های بعد اکولوژی- زیست‌محیطی اجتماعات محلی شهرستان نقده

خوشه‌ها	شاخص‌های همگن	تعداد	امتیاز پایداری / ناپایداری
خوشه اول	افزایش حفاظت از منابع طبیعی و تنوع زیستی (پرنندگان، جانوران و...)، داشتن قابلیت‌های لازم برای توسعه گردشگری طبیعی	۲	۴/۰۷ ۴/۶۹
خوشه دوم	حضور گردشگر و میزان آسیب‌رسانی به منابع طبیعی و تنوع زیستی آلودگی آب‌های منطقه مانند تالاب‌ها، رودخانه‌ها و چشمه‌ها	۲	۳/۵۳ ۳/۶۶
خوشه سوم	تغییر کاربری اراضی کشاورزی و باغ‌ها گسترش فضاهای سبز و افزایش تمایل مردم به زیباسازی	۲	۳/۲۲ ۳/۲۷
خوشه چهارم	توسعه زیرساخت‌های گردشگری بهبود وضعیت معابر و راه‌های ارتباطی روستاها گسترش امکانات بهداشتی و درمانی بهبود الگو و بافت مسکن روستاها افزایش دسترسی به امکانات و خدمات حمل‌ونقل	۵	۳/۱۲ ۳/۹۶ ۳/۱۱ ۳/۳۸ ۳/۵۵

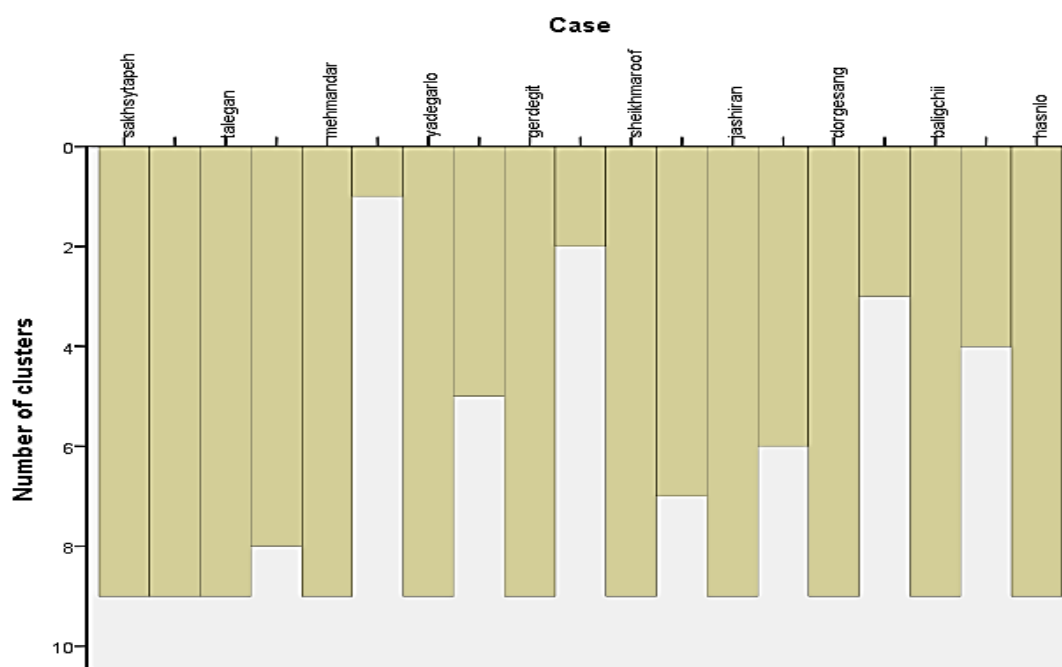
منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

با توجه به بررسی ادبیات موضوع، این چهار خوشه به صورت زیر نامگذاری می‌شوند:

۱. افزایش حفاظت از منابع طبیعی و تنوع زیستی (پرنندگان، جانوران و...) و داشتن قابلیت‌های لازم برای توسعه گردشگری طبیعی، زیرمجموعه مؤلفه اول (حفاظت از منابع طبیعی) با امتیاز ۴/۳۸ درصد قرار می‌گیرند.
  ۲. حضور گردشگر و میزان آسیب‌رسانی به منابع طبیعی و تنوع زیستی، آلودگی آب‌های منطقه مانند تالاب‌ها، رودخانه‌ها و چشمه‌ها، زیرمجموعه مؤلفه دوم (حساسیت‌های زیست‌محیطی) با امتیاز ۳/۶۰ درصد قرار می‌گیرند.
  ۳. تغییر کاربری اراضی کشاورزی و باغ‌ها و گسترش فضاهای سبز و افزایش تمایل مردم به زیباسازی، زیرمجموعه مؤلفه سوم (تغییر کاربری اراضی) با امتیاز ۳/۲۴ درصد قرار می‌گیرند.
  ۴. توسعه زیرساخت‌های گردشگری، بهبود وضعیت معابر و راه‌های ارتباطی روستاها، گسترش امکانات بهداشتی و درمانی، بهبود الگو و بافت مسکن روستاها، افزایش دسترسی به امکانات و خدمات حمل‌ونقل، زیرمجموعه مؤلفه چهارم (خدمات ارتباطی و زیرساختی) با امتیاز ۳/۴۲ درصد قرار می‌گیرند.
- نتایج نشان می‌دهد توسعه گردشگری طبیعی در روستاها به لحاظ بعد زیست‌محیطی- کالبدی، در گروه حساسیت‌های

زیست‌محیطی و تغییر کاربری اراضی، سبب ناپایداری منطقه و ایجاد پیامدهای منفی می‌شود؛ بنابراین، گردشگری طبیعی موجب برانگیخته‌شدن حساسیت‌های زیست‌محیطی خواهد شد. بدین ترتیب، برای پایداری گردشگری و اجتماعات محلی، حفظ محیط زیست و ارتقای آن از اولین ضرورت‌ها به‌شمار می‌رود.

با توجه به شکل ۲، اجتماعات محلی مورد مطالعه، با استفاده از شاخص‌های به‌کاررفته در ابعاد سه‌گانه مؤثر توسعه پایدار بر توسعه گردشگری طبیعی، با استفاده از تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی، به سه سطح فراجذاب (پایدار)، میان‌جذاب (تا حدودی پایدار) و فروجذاب (ناپایدار) تقسیم شدند. حسنلو، بالیقچی، گرده‌قیط و درگه سنگی، به‌دلیل شرایط مکانی و برخورداری از پتانسیل‌ها، در بالاترین سطح (فراجذاب) قرار دارند. در این سطح، حسنلو با دریافت رتبه اول، بالاترین توان را برای توسعه گردشگری طبیعی دارد. بالیقچی با رتبه دوم نیز خوشه جداگانه‌ای تشکیل داده است و روستاهای گرده‌قیط رتبه سوم، درگه سنگی رتبه چهارم و مهماندار رتبه پنجم را دارند. روستاهای یادگارلو، جاشیران و شیخ‌معروف به ترتیب رتبه‌های ۶ تا ۸ را دارند. بدین ترتیب، مکان‌های میان‌جذاب تا حدودی پایدار به‌شمار می‌آیند. در نهایت، در گروه سوم، طالقان و ساخسی‌تپه در رتبه‌های ۹ و ۱۰ قرار می‌گیرند و به‌علت نداشتن پتانسیل‌های مناسب گردشگری، در محدوده فروجذاب ناپایدار به‌شمار می‌آیند. نتایج حاصل، نبود همگنی این دو روستا را با سایر نواحی مورد مطالعه دارای پتانسیل گردشگری طبیعی نشان می‌دهد. با توجه به امتیازهای اولیه نمی‌توان این دو منطقه را برای توسعه گردشگری طبیعی مناسب قلمداد کرد. مقایسه نتایج اجرای مدل تحلیل خوشه‌ای بر مناطق دارای جاذبه‌های گردشگری با تجارب محلی نگارندگان، بیانگر تفاوت‌هایی در زمینه رتبه‌بندی و بازدیدکنندگان فعلی است. آنچه در سطح ناحیه مشهود است، جذابیت ویژه روستای درگه سنگی است که پس از بالیقچی، سومین مکانی است که به‌لحاظ جاذبه طبیعت‌گردی مورد توجه بازدیدکنندگان واقع می‌شود. پس از حسنلو و بالیقچی، روستای جاشیران به‌دلیل مجاورت با رودخانه گدار در ایام پرآبی به‌عنوان چهارمین مکان برای بازدید انتخاب می‌شود و روستاهای شیخ‌معروف، یادگارلو و مهماندار در رتبه‌های پنجم تا هفتم قرار می‌گیرند. پس از آن، طالقان و ساخسی‌تپه در رتبه‌های ۹ و ۱۰ قرار دارند که تفاوت‌هایی را با نتایج مدل تحلیل خوشه‌ای نشان می‌دهند. این تفاوت به دلیل اطلاع‌نداشتن بازدیدکنندگان از قابلیت‌های طبیعت‌گردی منطقه، چندان مورد توجه نیست. نتایج به‌طور خلاصه در جدول ۷ آمده است.

شکل ۲. نمودار قندیل عمودی برای اجتماعات محلی مورد مطالعه در شهرستان نقده

جدول ۷. سطح‌بندی اجتماعات محلی مورد مطالعه به لحاظ شاخص‌های ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار

ردیف	نام گروه‌ها	روستاهای همگن	تعداد	سطوح پایداری
۱	گروه اول	حسنلو، بالیچی، کرده قیط، درگه سنگی	۴	پایدار (فرا جذاب)
۲	گروه دوم	یادگارلو، جاشیران، شیخ‌معروف	۳	تا حدودی پایدار (میان جذاب)
۳	گروه سوم	مهماندار، طالقان، ساخسی‌تپه	۳	ناپایدار (فرو جذاب)

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

نتایج آزمون آنالیز واریانس چندعامله برای تعیین تفاوت سطح معناداری بین ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار اجتماعات محلی و توسعه گردشگری طبیعی از دیدگاه ساکنان اجتماعات روستا نشان می‌دهد بین ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار و توسعه گردشگری طبیعی (اقتصادی- نهادی، اجتماعی- فرهنگی و اکولوژی- زیست‌محیطی) با فاصله اطمینان ۰/۰۹۵ درصد تفاوت وجود دارد و هر سه بعد در توسعه گردشگری طبیعی نقش دارند (جدول ۸). با توجه به نتایج تحلیل واریانس چندعامله، در ستون آخر جدول ۸، سطح معناداری بیانگر آن است که مقدار sig برای بعد اقتصادی- نهادی برابر ۰/۰۰۰ است و تأثیر توسعه بعد اقتصادی- نهادی بر توسعه گردشگری طبیعی را نشان می‌دهد. این مقدار برای ابعاد حوزه اجتماعی جمعیتی و اکولوژی- زیست‌محیطی $\text{sig}=0/000$ به دست آمده است که نشان می‌دهد توسعه این ابعاد بر توسعه گردشگری مؤثر است، اما در مورد اثر متقابل ابعاد (بعد اقتصادی- نهادی و اجتماعی- جمعیتی با سطح معناداری ۰/۸۷۲)، (بعد اقتصادی- نهادی و اکولوژی- زیست‌محیطی با سطح معناداری ۰/۴۴۸)، (بعد اقتصادی- نهادی و اجتماعی- جمعیتی و اکولوژی- زیست‌محیطی با سطح معناداری ۰/۳۲۸) و (بعد اجتماعی و زیست‌محیطی با سطح معناداری ۰/۰۳۳) می‌توان گفت که اثر متقابل بین ابعاد اجتماعی و زیست‌محیطی (به علت کوچک‌تربودن مقدار $\text{sig}=0/033$) وجود ندارد. بدین ترتیب، اثر متقابل این ابعاد از الگو، حذف و نتیجه نهایی به صورت جدول ۸ نشان داده می‌شود. همچنین نتایج مجموع مربعات محاسبه شده نشان می‌دهد ضریب تعیین بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته ۰/۷۸۵ درصد است؛ یعنی ۰/۷۸۵ درصد از تغییرات (واریانس) متغیر وابسته را می‌توان به وسیله متغیرهای مستقل بیان کرد.

بنابراین، از دیدگاه ساکنان روستایی، میان ابعاد سه‌گانه شناسایی شده برای توسعه گردشگری طبیعی (اقتصادی- نهادی، اجتماعی- فرهنگی و اکولوژی- زیست‌محیطی) تفاوت وجود دارد و هر یک از این ابعاد، اثرگذاری متفاوتی بر توسعه و شکل‌گیری گردشگری طبیعی دارند؛ بنابراین، این بخش از سؤال پژوهش تأیید می‌شود.

جدول ۸. نتایج تحلیل واریانس چندعامله

متغیر وابسته: میانگین توسعه گردشگری طبیعی					
منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	Sig.
مدل تصحیح شده	۷/۵۶۰ ^a	۹	۰/۸۴	۵۷/۸۳۰	۰/۰۰۰
بخش جدا شده	۱۵۰۳/۸۹۵	۱	۱۵۰۳/۸۹۵	۱۰۳۵۳۴/۳۳۴	۰/۰۰۰
بعد اقتصادی	۱/۶۸۶	۳	۰/۵۶۲	۳۸/۶۸۹	۰/۰۰۰
بعد اجتماعی	۲/۳۴۹	۳	۰/۷۸۳	۵۲/۸۹۶	۰/۰۰۰
بعد زیست‌محیطی	۱/۰۵۸	۳	۰/۳۵۳	۲۴/۲۷۷	۰/۰۰۰
اجتماعی و زیست‌محیطی	۰/۲۴۴	۸	۰/۰۳۰	۲/۱۸۶	۰/۰۳۳
خطا	۲/۱۹۳	۱۵۱	۰/۰۱۵		
جمع کل	۳۱۵۱/۲۰۹	۱۶۱			
Corrected Total	۹/۷۵۳	۱۶۰			

a. $\text{sig}=0/772$ (تعدیل شده ضریب تعیین) $\text{sig}=0/785$ ضریب تعیین

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

در ادامه، بر اساس نتایج آزمون توکی^۱، میزان تأثیر خوشه‌های هریک از ابعاد سه‌گانه (اقتصادی- نهادی، اجتماعی- فرهنگی و اکولوژی- زیست‌محیطی) بر توسعه گردشگری طبیعی تحلیل می‌شود. از دیدگاه ساکنان اجتماعات محلی، با توجه به مقادیر سطح معناداری با اطمینان ۰/۰۹۵ درصد در مقایسه زوجی، ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار (اقتصادی- نهادی، اجتماعی- فرهنگی و اکولوژی- زیست‌محیطی)، بین ابعاد اقتصادی- نهادی، اجتماعی- فرهنگی و اکولوژی- زیست‌محیطی تفاوت معناداری وجود دارد. به عبارت دیگر، از دیدگاه ساکنان اجتماعات روستایی، خوشه‌های ابعاد اقتصادی- نهادی، اجتماعی- فرهنگی و اکولوژی- زیست‌محیطی در موازات یکدیگر نیستند و کاملاً با یکدیگر تفاوت دارند (جدول‌های ۹ تا ۱۱).

جدول ۹. نتایج معناداری تفاوت میان خوشه‌های بعد اقتصادی- نهادی مؤثر بر توسعه گردشگری طبیعی از دیدگاه اجتماعات روستایی

خوشه I	خوشه J	تفاوت میانگین دو خوشه (I-J)	خطای استاندارد	سطح معناداری	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
					حد بالا	حد پایین
اقتصاد و درآمد	برنامه‌ریزی دولتی	۰/۲۱۴۲*	۰/۰۲۹۱۴	۰/۰۰۰	۰/۱۳۵۸	۰/۲۸۹۸
	ارتقای کیفیت زندگی	۰/۰۰۴۱	۰/۰۲۵۰۸	۰/۹۹۸	-۰/۰۶۱۱	۰/۰۶۹۲
	کشاورزی	-۰/۳۴۱۶*	۰/۰۲۶۲۶	۰/۰۰۰	-۰/۴۰۹۸	-۰/۲۷۳۳
برنامه‌ریزی دولتی	اقتصاد و درآمد	-۰/۲۱۴۲*	۰/۰۲۹۱۴	۰/۰۰۰	-۰/۲۸۹۸	-۰/۱۳۸۵
	ارتقای کیفیت زندگی	-۰/۲۱۰۱*	۰/۰۳۳۱۷	۰/۰۰۰	-۰/۲۹۶۳	-۰/۱۲۳۹
	کشاورزی	-۰/۵۵۵۷*	۰/۰۳۴۰۳۸	۰/۰۰۰	-۰/۶۴۴۲	-۰/۴۶۷۲
ارتقای کیفیت زندگی	اقتصاد و درآمد	-۰/۰۰۴۱	۰/۰۲۵۰۸	۰/۹۹۸	-۰/۰۶۹۲	۰/۰۶۱۱
	برنامه‌ریزی دولتی	۰/۲۱۰۱*	۰/۰۳۳۱۷	۰/۰۰۰	۰/۱۲۳۹	۰/۲۹۶۳
	کشاورزی	-۰/۳۴۵۶*	۰/۰۳۰۶۸	۰/۰۰۰	-۰/۴۲۵۳	-۰/۲۶۵۹
کشاورزی	اقتصاد و درآمد	۰/۳۴۱۶*	۰/۰۲۶۲۶	۰/۰۰۰	۰/۲۷۳۳	۰/۴۰۹۸
	برنامه‌ریزی دولتی	۰/۵۵۵۷*	۰/۰۳۴۰۸	۰/۰۰۰	۰/۴۶۷۲	۰/۶۴۴۲
	ارتقای کیفیت زندگی	۰/۳۴۵۶*	۰/۰۳۰۶۸	۰/۰۰۰	۰/۲۶۵۹	۰/۴۲۵۳

* ۰/۰۵

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

جدول ۱۰. نتایج معناداری تفاوت میان خوشه‌های بعد اجتماعی- فرهنگی مؤثر بر توسعه گردشگری طبیعی از دیدگاه اجتماعات روستایی

خوشه I	خوشه J	تفاوت میانگین دو خوشه (I-J)	خطای استاندارد	سطح معناداری	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
					حد بالا	حد پایین
مشارکت	رضایت و الگوبرداری	۰/۱۲۸۸*	۰/۰۲۸۱۶	۰/۰۰۰	۰/۰۵۵۶	۰/۲۰۱۹
	امنیت	-۰/۱۶۷۹*	۰/۰۲۳۱۱	۰/۰۰۰	-۰/۲۲۷۹	-۰/۱۰۷۹
	تبلیغات و اطلاع‌رسانی	-۰/۶۰۸۲*	۰/۰۴۲۱۳	۰/۰۰۰	-۰/۷۱۷۷	-۰/۴۹۸۷
رضایت و الگوبرداری	مشارکت	-۰/۱۲۸۸*	۰/۰۲۸۱۶	۰/۰۰۰	-۰/۲۰۱۹	-۰/۰۵۵۶
	امنیت	-۰/۲۹۶۷*	۰/۰۳۱۶۹	۰/۰۰۰	-۰/۳۷۹۰	-۰/۲۱۴۴
	تبلیغات و اطلاع‌رسانی	-۰/۷۳۷۰*	۰/۰۴۷۳۹	۰/۰۰۰	-۰/۸۶۰۱	-۰/۶۱۳۹
امنیت	مشارکت	۰/۱۶۷۹*	۰/۰۲۳۱۱	۰/۰۰۰	۰/۱۰۷۹	۰/۲۲۷۹
	رضایت و الگوبرداری	۰/۲۹۶۷*	۰/۰۳۱۶۹	۰/۰۰۰	۰/۲۱۴۴	۰/۳۷۹۰
	تبلیغات و اطلاع‌رسانی	-۰/۴۴۰۳*	۰/۰۴۴۵۷	۰/۰۰۰	-۰/۵۵۶۱	-۰/۳۲۴۵
تبلیغات و اطلاع‌رسانی	مشارکت	۰/۶۰۸۲*	۰/۰۴۲۱۳	۰/۰۰۰	۰/۴۹۸۷	۰/۷۱۷۷
	رضایت و الگوبرداری	۰/۷۳۷۰*	۰/۰۴۷۳۹	۰/۰۰۰	۰/۶۱۳۹	۰/۸۶۰۱
	امنیت	۰/۴۴۰۳*	۰/۰۴۴۵۷	۰/۰۰۰	۰/۳۲۴۵	۰/۵۵۶۱

* ۰/۰۵

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

جدول ۱۱. نتایج معناداری تفاوت میان خوشه‌های بعد اکولوژی-زیست‌محیطی مؤثر بر توسعه گردشگری طبیعی از دیدگاه اجتماعات روستایی

خوشه I	خوشه J	تفاوت میانگین (I-J دو خوشه)	خطای استاندارد	سطح معناداری	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
					حد بالا	حد پایین
حفاظت از منابع طبیعی	حساسیت‌های زیست‌محیطی	۰/۰۰۱۶	۰/۰۲۶۷۱	۱/۰۰۰	۰/۰۶۷۸	۰/۰۷۱۰
	تغییر کاربری اراضی	۰/۱۰۴*	۰/۰۲۴۶۰	۰/۰۰۰	۰/۰۴۰۱	۰/۱۶۷۹
	خدمات ارتباطی و زیرساختی	۰/۲۱۳۸*	۰/۰۲۶۹۸	۰/۰۰۰	۰/۲۸۳۹	۰/۱۴۳۷
حساسیت‌های زیست‌محیطی	حفاظت از منابع طبیعی	۰/۰۰۱۶	۰/۰۲۶۷۱	۱/۰۰۰	۰/۰۷۱۰	۰/۰۶۷۸
	تغییر کاربری اراضی	۰/۱۰۲۴*	۰/۰۲۸۲۸	۰/۰۰۲	۰/۰۲۹۰	۰/۱۷۵۹
	خدمات ارتباطی و زیرساختی	۰/۲۱۵۴*	۰/۰۳۰۳۷	۰/۰۰۰	۰/۲۹۴۳	۰/۱۳۶۵
تغییر کاربری اراضی	حفاظت از منابع طبیعی	۰/۱۰۴*	۰/۰۲۴۶۰	۰/۰۰۰	۰/۱۶۷۹	۰/۰۴۰۱
	حساسیت‌های زیست‌محیطی	۰/۱۰۲۴*	۰/۰۲۸۲۸	۰/۰۰۲	۰/۱۷۵۹	۰/۰۲۹۰
	خدمات ارتباطی و زیرساختی	۰/۳۱۷۸*	۰/۰۲۸۵۴	۰/۰۰۰	۰/۳۹۲۰	۰/۲۴۳۷
خدمات ارتباطی و زیرساختی	حفاظت از منابع طبیعی	۰/۲۱۳۸*	۰/۰۲۶۹۸	۰/۰۰۰	۰/۱۴۳۷	۰/۲۸۳۹
	حساسیت‌های زیست‌محیطی	۰/۲۱۵۴*	۰/۰۳۰۳۷	۰/۰۰۰	۰/۱۳۶۵	۰/۲۹۴۳
	تغییر کاربری اراضی	۰/۳۱۷۸*	۰/۰۲۸۵۴	۰/۰۰۰	۰/۲۴۳۷	۰/۳۹۲۰

* ۰/۰۵

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

همچنین براساس نتایج، برای مشخص کردن میزان تفاوت‌ها در تأثیرگذاری هر یک از خوشه‌های ابعاد سه‌گانه بر توسعه گردشگری طبیعی، گروه‌های همگن شکل گرفته است. در خوشه‌های بعد اقتصادی-نهادی سه گروه همگن وجود دارد که در گروه اول، خوشه برنامه‌ریزی دولتی با میانگین ۴/۱۷۱۷، در گروه دوم خوشه ارتقای کیفیت زندگی با میانگین ۴/۳۸۱۸ و خوشه اشتغال و درآمد با میانگین ۴/۳۸۵۸ و در گروه سوم خوشه کشاورزی با میانگین ۴/۷۲۷۲ تأثیر بیشتری بر توسعه گردشگری طبیعی دارند. در خوشه‌های بعد اجتماعی-فرهنگی، چهار گروه همگن شکل گرفته است که در گروه اول خوشه رضایت و الگوبرداری با میانگین ۴/۲۳۲۲، در گروه دوم خوشه مشارکت با میانگین ۴/۳۶۱۰، در گروه سوم خوشه امنیت با میانگین ۴/۵۲۸۹ و در گروه چهارم خوشه تبلیغات و اطلاع‌رسانی با میانگین ۴/۹۶۹۲ از تأثیر بالاتری بر توسعه گردشگری طبیعی برخوردارند. همچنین با توجه به میانگین‌های به‌دست‌آمده، از میان چهار خوشه، تبلیغات و اطلاع‌رسانی تأثیری بیشتر از سایر خوشه‌ها داشته است. همچنین در خوشه‌های بعد اکولوژی-زیست‌محیطی، سه گروه همگن شکل گرفته است که در گروه اول خوشه تغییر کاربری اراضی با میانگین ۴/۲۹۹۵، در گروه دوم خوشه حساسیت‌های زیست‌محیطی با میانگین ۴/۴۰۱۹ و خوشه حفاظت از منابع طبیعی با میانگین ۴/۴۰۳۵ و در گروه سوم خوشه خدمات ارتباطی و زیرساختی با بیشترین تأثیر در مقایسه با سایر خوشه‌ها با میانگین ۴/۶۱۷۳ از تأثیر بالاتری بر توسعه گردشگری طبیعی برخوردارند (جدول ۱۲ تا ۱۴). مطابق نتایج به‌دست‌آمده از نظرهای ساکنان اجتماعات روستایی، بعد اجتماعی-فرهنگی با میانگین ۴/۵۲۲۹ بیشترین تأثیر را بر توسعه گردشگری طبیعی دارد. با توجه به مطالب ذکرشده می‌توان گفت توسعه از طریق ابعاد متعدد (اقتصادی-نهادی، اجتماعی-فرهنگی، اکولوژی-زیست‌محیطی) توسعه گردشگری طبیعی را محقق می‌سازد.

جدول ۱۲. میزان تفاوت‌ها میان خوشه‌های چهارگانه بعد اقتصادی-نهادی مؤثر بر توسعه گردشگری طبیعی

خوشه‌ها	تعداد متغیرها	Subset for alpha = 0.05		
		گروه همگن اول	گروه همگن دوم	گروه همگن سوم
برنامه‌ریزی دولتی	۵	۴/۱۷۱۷		
ارتقای کیفیت زندگی	۱		۴/۳۸۱۸	
اشتغال و درآمد	۱۲		۴/۳۸۵۸	
کشاورزی	۲			۴/۷۲۷۴
Sig.		۱/۰۰۰	۰/۹۹۹	۱/۰۰۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

جدول ۱۳. میزان تفاوت‌ها میان خوشه‌های چهارگانه بعد اجتماعی- فرهنگی مؤثر بر توسعه گردشگری طبیعی

حوزه اجتماعی	تعداد متغیرها	Subset for alpha = 0.05			
		گروه همگن اول	گروه همگن دوم	گروه همگن سوم	گروه همگن چهارم
رضایت و الگو برداری	۲	۴/۲۳۲۲			
مشارکت	۴		۴/۳۶۱۰		
امنیت	۱۱			۴/۵۲۸۹	
تبلیغات و اطلاع‌رسانی	۳				۴/۹۶۹۲
sig		۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

جدول ۱۴. میزان تفاوت‌ها میان خوشه‌های چهارگانه بعد اکولوژی- زیست‌محیطی مؤثر بر توسعه گردشگری طبیعی

خوشه	تعداد متغیرها	Subset for alpha = 0.05		
		گروه همگن اول	گروه همگن دوم	گروه همگن سوم
تغییر کاربری اراضی	۵	۴/۲۹۹۵		
حساسیت‌های زیست‌محیطی	۳		۴/۴۰۱۹	
حفاظت از منابع طبیعی	۵		۴/۴۰۳۵	
خدمات ارتباطی و زیرساختی	۶			۴/۶۱۷۳
sig		۱/۰۰۰	۱/۰۰۰	۱/۰۰۰

منبع: نگارندگان، ۱۳۹۱

نتیجه‌گیری

امروزه گردشگری طبیعی، بخش مهمی از فعالیت‌های جهانگردی دنیا را تشکیل می‌دهد که پذیرش مفهوم توسعه پایدار و ارزش میراث طبیعی در مباحث گردشگری، به پیدایش آن منجر شده است. توسعه پایدار، جریانی پیوسته در تغییرات اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی و محیطی برای افزایش رفاه و خوشبختی طولانی‌مدت کل اجتماع تعریف می‌شود و پوشی چندبعدی است که به‌گونه‌ای پایدار، درصدد ایجاد وحدت میان اهداف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و محیطی است. بدین ترتیب، گردشگری طبیعی بیشترین سازگاری را با توسعه پایدار دارد. این گونه توسعه به‌عنوان شکلی از گردشگری پایدار عمل می‌کند و منفعت‌هایی را برای نسل حاضر و نسل آینده به‌همراه می‌آورد؛ به‌طوری‌که گردشگری طبیعی ابزاری نیرومند در جهت ایجاد فرصت‌هایی است که با بهره‌گیری از آن می‌توان مشکلاتی مانند بیکاری و رکود اقتصادی را برطرف کرد و بستری مناسب برای ایجاد اشتغال، درآمد، همکاری ارگان‌های دولتی و غیردولتی، مشارکت مردمی، افزایش حساسیت‌های زیست‌محیطی، استفاده بهینه از منابع طبیعی و... فراهم ساخت و نتایج مثبت متعددی را به بار آورد. در راستای پرسش پژوهش که بیان می‌کند برای توسعه گردشگری طبیعی در منطقه مورد مطالعه، ابعاد سه‌گانه اقتصادی- نهادی، اجتماعی- فرهنگی و اکولوژی- زیست‌محیطی بر توسعه پایدار اثرگذارند، در ابتدا با استفاده از تحلیل خوشه‌ای سلسله‌مراتبی و براساس نمره‌های شاخص‌ها، مؤلفه‌ها برای تقلیل خوشه‌بندی شدند. بدین ترتیب، برای هر یک از ابعاد، سه خوشه مجزا به‌دست آمد و سپس براساس مطالب نظری نامگذاری شد. پس از مشخص شدن تعداد خوشه‌ها و نامگذاری آن‌ها، میزان پایداری/ ناپایداری هر یک از آن‌ها با استفاده از روش میانگین ساده محاسبه شد. سپس اجتماعات روستایی مورد مطالعه، براساس شاخص‌های مورد استفاده سطح‌بندی شدند. درنهایت، حسنلو به‌عنوان پایدارترین مکان از نظر قابلیت‌های گردشگری در رتبه اول و در مکان فراجذاب قرار گرفت و ساخسی تپه با رتبه دهم به‌عنوان ناپایدارترین مکان به‌لحاظ نداشتن توانمندی‌های گردشگری طبیعی در مکان فروجذاب معرفی شد. درادامه، به‌دنبال شناسایی مهم‌ترین عامل اثرگذار بر توسعه گردشگری طبیعی در منطقه مورد مطالعه، با نظرسنجی از اجتماعات محلی، از آزمون

آنالیز واریانس دوطرفه برای مشخص کردن وجود تفاوت میان ابعاد سه‌گانه و از آزمون توکی برای تعیین میزان تأثیرگذاری هریک از این ابعاد استفاده شد. نتایج نشان داد که از دیدگاه اجتماعات محلی، هر سه بعد توسعه پایدار (اقتصادی- نهادی، اجتماعی- فرهنگی و اکولوژی- زیست‌محیطی) با توجه به سطح معناداری ۰/۰۵ درصد، در توسعه گردشگری طبیعی مؤثرند. در زمینه میزان تأثیرگذاری خوشه‌های به‌دست‌آمده از تحلیل خوشه‌ای در هریک از ابعاد، برای توسعه گردشگری طبیعی از آزمون توکی استفاده شد که نشان می‌دهد از دیدگاه اجتماعات روستایی، بیشترین میانگین مربوط به خوشه تبلیغات و اطلاع‌رسانی در بعد اجتماعی- فرهنگی است و این بعد با میانگین ۴/۵۲۲۹ بیشترین تأثیر را بر توسعه گردشگری دارد؛ بنابراین، پرسش پژوهش تأیید می‌شود. بدین ترتیب، می‌توان گفت در توسعه گردشگری طبیعی، ابعاد سه‌گانه توسعه پایدار (اقتصادی- نهادی با شاخص‌هایی مانند اشتغال، درآمد، همکاری نهادهای دولتی و غیردولتی، سرمایه‌گذاری، برنامه‌ریزی دولتی و...، اجتماعی- فرهنگی با شاخص‌هایی مانند مشارکت مردمی، آموزش، امنیت، تبلیغات و اطلاع‌رسانی و... و اکولوژی- زیست‌محیطی با شاخص‌های حفاظت از منابع طبیعی، کاهش آلودگی، بهبود زیرساخت‌های گردشگری و...) از الزام‌ها و پایه‌های اساسی برای شکل‌گیری و توسعه گردشگری طبیعی است و به‌دنبال آن، فراهم‌بودن شرایط محیطی و نهادی نیز ساکنان اجتماعات روستایی را به مشارکت در توسعه گردشگری طبیعی ترغیب می‌کند.

با توجه به موارد یادشده برای توسعه گردشگری طبیعی با تکیه بر ابعاد توسعه پایدار پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- حمایت از مشارکت هدفمند ساکنان اجتماعات محلی؛
- تقویت نظام بانکی و مؤسسات مالی و اعتباری دولتی؛
- تشویق بخش خصوصی به سرمایه‌گذاری در این صنعت؛
- خلق مزیت اقتصادی در میان اجتماعات محلی؛
- ساماندهی حمل‌ونقل و خدمات‌رسانی رفت‌وآمد به منطقه؛
- برقراری نظم و امنیت در منطقه؛
- تبلیغات و اطلاع‌رسانی از سوی ارگان‌های مربوط؛
- حفاظت از منابع گردشگری طبیعی در برابر هر نوع برخورد مخرب و غیرمسئولانه؛
- اتخاذ سیاست‌ها و تدابیر لازم برای جلوگیری از تغییر کاربری اراضی و جلوگیری از انواع آلودگی.

منابع

۱. آسایش، حسین و علیرضا استعلاجی، ۱۳۸۲، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی ناحیه‌ای (روش‌ها، مدل‌ها و فنون)، چاپ اول، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرری، تهران.
۲. آسایش، حسین، ۱۳۷۹، اصول و روش‌های برنامه‌ریزی روستایی، چاپ چهارم، دانشگاه پیام‌نور، تهران.
۳. امیریان، سعید، ۱۳۸۳، بررسی اثرات اقتصادی توریسم در جمهوری اسلامی ایران با استفاده از تحلیل داده و ستانده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، گروه اقتصاد، دانشگاه تربیت‌مدرس، تهران.
۴. رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، مهدوی، داوود و مهدی پورطاهری، ۱۳۸۹، فرایند بومی‌سازی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری روستایی در ایران، پژوهش‌های روستایی، دوره اول، شماره ۴، صص ۱-۴۱.
۵. بایزیدی، ابراهیم، اولادی، بهنام و نرگس عباسی، ۱۳۹۱، تحلیل داده‌های پرسشنامه‌ای به کمک نرم‌افزار SPSS، چاپ چهارم، انتشارات عابد، تهران.
۶. تولایی، سیمین، ۱۳۸۶، مروری بر صنعت گردشگری، چاپ اول، دانشگاه تربیت معلم، تهران.

۷. حکمت‌نیا، حسین و میرنجف موسوی، ۱۳۸۵، کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، چاپ اول، انتشارات علم نوین، یزد.
۸. دوها بوچسبام، برناردو، ۱۳۸۴، طبیعت‌گردی و توسعه پایدار در کاستاریکا، ترجمه سولماز یگانه، ads. Coo. Ir / category.
۹. رضوانی، علی‌اصغر، ۱۳۸۰، اکوتوریسم و نقش آن در حفاظت محیط زیست، نشریه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره‌های ۱۷۳-۱۷۴.
۱۰. شایان، سیاوش و اسماعیل پارسائی، ۱۳۸۶، امکان‌سنجی نواحی مستعد توسعه اکوتوریسم در استان کهگیلویه و بویراحمد، فصلنامه مدرس علوم انسانی، دوره یازدهم، شماره ۴، صص ۱۵۳-۱۸۱.
۱۱. شهیدی، محمدشریف، اردستانی، زهرا السادات و محمدمهدی گودرزی سروش، ۱۳۸۸، بررسی تأثیرات توریسم در برنامه‌ریزی نواحی روستایی، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی، دوره چهل‌ودوم، شماره ۶۷، صص ۹۹-۱۱۳.
۱۲. قدمی، مصطفی، علیقلی‌زاده فیروزجایی، ناصر، ۱۳۹۱، ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری (نمونه موردی: دهستان تمشکل / شهرستان تنکابن)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، سال بیست‌وهفتم، شماره ۱، صص ۷۹-۱۰۴.
۱۳. کریمی دهکردی، مهدی، میرک‌زاده، علی‌اصغر و فرشته غیاثوند غیاثی، ۱۳۹۱، تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری روستایی از دیدگاه روستاییان استان چهارمحال و بختیاری، فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی محیطی، سال بیست‌وسوم، شماره ۱، صص ۹۹-۱۱۲.
۱۴. کریم، محمدحسین و ابوالحسن هاشمی، ۱۳۸۸، نظرسنجی از مردم روستایی درمورد چالش‌های توسعه پایدار روستایی: مطالعه موردی منطقه ساروق، شهرستان اراک، مجله توسعه روستایی، سال دوازدهم، شماره ۲، صص ۱۵۵-۱۷۸.
۱۵. کریمی، مهدی، ۱۳۸۷، جهانگردی طبیعت و ضرورت حمایت از آن در ایران، علوم محیطی، سال پنجم، شماره ۴، صص ۱۵-۲۶.
۱۶. مهدوی، مسعود، قدیری معصوم، مجتبی و نسرین قهرمانی، ۱۳۸۷، اثرات گردشگری بر توسعه روستایی با نظرسنجی از روستاییان دره کن و سولقان، روستا و توسعه، سال یازدهم، شماره ۲، صص ۳۹-۶۰.
۱۷. محمدی ده‌چشمه، مصطفی و علی زنگی‌آبادی، ۱۳۸۶، امکان‌سنجی توانمندی‌های اکوتوریسم استان چهارمحال و بختیاری به روش ماتریس SWOT، مجله محیط‌شناسی، سال سی‌وچهارم، شماره ۴۷، صص ۱-۱۰.
۱۸. نوحه‌گر، احمد، حسین‌زاده، محمدمهدی و اسماء پیراسته، ۱۳۸۸، ارزیابی قابلیت‌های طبیعت‌گردی جزیره قشم با بهره‌گیری از مدیریت ماتریس SWOT، فصلنامه جغرافیا و توسعه، دوره هفتم، شماره ۱۵، صص ۱۵۱-۱۷۲.
۱۹. نوری، هدایت‌الله و اصغر نوروزی آوارگانی، ۱۳۸۶، ارزیابی توان محیطی برای توسعه توریسم در دهستان چغاخور، مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، شماره ۱، صص ۱۳-۲۸.
۲۰. نوری، غلامرضا و مهدی مهدی‌نسب، ۱۳۸۹، بررسی قابلیت‌های اکولوژیکی و توسعه گردشگری دریاچه گهر براساس مدل SWOT، فصلنامه علمی - پژوهشی تالاب دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز، سال دوم، شماره ۵، صص ۵۷-۶۶.
21. Asayesh, H. and Estelaji, A., 2003, **Regional planning principles and procedures (methods, models and techniques)**, 1st Edition, Islamic Azad University of Shahre Rey, Tehran. (In Persian)
22. Asayesh, H., 2000, **Principles and Methods of Rural Planning**, Payame Noor, 4th Edition Tehran. (In Persian)
23. Amirian, S., 2004, **Examined the Economic Impact of Tourism in Iran, Using Input-Output Analysis**, MS Thesis, Department of Economics, Tarbiat Modarres University, Tehran. (In Persian)
24. Rokneddin Eftekhari, A. R., Mahdavi, D. and Poortaheri, M., 2010, **The Localization Process Paydargrdshgry Rural Development Indicators in Iran**, Rural Studies, Vol. 1, No. 4, PP. 1-41. (In Persian)
25. APO, 2005, **APO Study Meeting Enhancing Food Certification Systems for Better Marketing**, 12 February 2005, Islamabad, Pakistan.

26. Bayazidi, E., Abbasi, N. and Owladi, B., 2012, **A Questionnaire Data Analysis Using SPSS Software**, 4th Edition, Abed Publications, Tehran. (*In Persian*)
27. Blangy, S. and Mehta, H., 2006, **Ecotourism and Ecological Restoration**, Journal for Nature Conservation, No. 14, PP. 233-236.
28. Butler, R. W., 2000, **Ecotourism- Has it Achieved Maturity Has the Bubble Burst**, Keynote Address Pacific rim Tourism: Rotorua New Zealand.
29. Bvchsbam Dooha, B., 2005, **Environment and Sustainable Development in Costa Rica Surfing**, Translated by: Yeganeh, S., ads. Co. Ir/ category. (*In Persian*)
30. Choi, S. H., 2003, **Measurement of Sustainable Development progress for Managing community Tourism**, Dissertation for PhD Texas A&M University.
31. Campbell, M. L, 1999, **Ecotourism in Rural Developing Communities**, University of Western Ontaric, Canada, Journal of Annals of Tourism Research. Vol. 26, No. 3, PP. 534-553.
32. Ghadami, M. and Aligholizade Firouzjaei, N., 2012, **Development of Sustainable Tourism Destination (Case Study: Tameshkel Village / Tenekabon City)**, Geographical Research Quarterly, Vol. 27, No. 1, PP. 79-104. (*In Persian*)
33. Hunter, C. and Green, H., 1995, **Tourism and environment**, Routledge, London.
34. Holland, J., Burian, M. and Dixey, L., 2003, **Tourism in Poor Rural Areas, Diversifying the Product and Expanding the Benefits in Rural Areas**, PSA Publications, London.
35. Hvenegaard, C., 1994, **Ecotourism**, Journal of Tourism Studies, Vol. 15, No. 2.
36. Hekmatniya, H. and Mousavi, M. N., 2006, **Emphasizing the Use of Models in Geography and Urban and Regional Planning**, Elme Novin Publications, Yazd. (*In Persian*)
37. KaramiDhkrdi, M., Mirakzadeh, A. A., Ghiasvand Ghiasi, F., 2012, **Factors Affecting the Development of Rural Tourism, Rural View of Chahar Mahal and Bakhtiyari**, Journal of Geography and Environmental Planning, Vol. 23, No. 1, PP. 99-112. (*In Persian*)
38. Karim, M. H. and Hashemi, A, 2009, **A Survey of Rural People about the Challenges of Sustainable Rural Development: A Case Study of Saruq Viillage, Arak City**, Journal of Rural Development, Vol. 12, No. 2, PP. 155-178. (*In Persian*)
39. Karroubi, M., 2008, **Nature Tourism and the Need to Support Those in Iran**, Journal of Environmental Sciences, Vol. 5, No. 4, PP. 15-26. (*In Persian*)
40. Mahdavi, M., Gadiryasom, M. and Gahremani, N., 2008, **Impacts of Tourism on Rural Development According to the Peasants of Kan and Solqan Vallies**, Journal of Rural Development, Vol. 11, No. 2, PP. 39-60. (*In Persian*)
41. Moseley, M., 2002, **Sustainable Rural Development**, The Role of Community Involvement and Local Partvershies.
42. Mohammadi Deh-Cheshmeh, M. and Zangi Abadi, A., 2007, **Feasibility of Chahar Mahal and Bakhtiari Ecotourism Resources Matrix Method, SWOT**, Journal of Ecology, Vol. 34, No. 47, PP. 1-10. (*In Persian*)
43. Nohegar, A., Hosseinzadeh, M. M. and Pirasteh, A., 2009, **Evaluation of Matrix Management Features Hiking Island by Using SWOT**, Journal of Geography and Development, Vol. 7, No. 15, PP. 151-172. (*In Persian*)
44. Nouri, S. H. and Noroozi Avargani A. 2007, **Evaluation of Environment for Tourism**
45. **Development in Villages Chagakhur**, Journal of Literature and Humanities Science Faculty, Isfahan University, No. 1, PP. 13-28. (*In Persian*)
46. Nouri, G. and Mahdinasab, M., 2010, **Evaluation of Potential Ecological and Gohar Lake Tourism Development Based on SWOT**, Journal of Islamic Azad University, Ahvaz lagoons, Sophomore, Vol. 2, No. 5, PP. 57-66. (*In Persian*)

47. Rezvani, A., 2001, **Ecotourism and its Role in Environmental Protection**, Journal of Political Information - economic, No. 173-174. *(In Persian)*
48. Rattanasuwong, N., 1998, **Rural Tourism—the Impact on Rural Communities II**, Thailand, Food and Fertilizer Technology Center, P. 2.
49. Soteriades, M., 2002, **Tourism and Environment in Rural Areas**. It's online at: www.fund.acbe/prelude
50. Shayan, S. and Parsaei, E., 2007, **Feasibility of Ecotourism Development in Areas Prone Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad**, Journal of Agricultural Science, Vol. 11, No. 4, PP. 153-181. *(In Persian)*
51. Shahidi, M. S., Ardestani, Z., Soroush Goodarzi, M. M., 2009, **Effects of Tourism Planning in Rural Areas**, Journal of Geographical Research, Vol. 42, No. 67, PP. 99-113. *(In Persian)*
52. Tavalaei, S., 2007, **An Overview of the Tourism Industry**, 1st Edition, Tarbiyat Moalem University, Tehran. *(In Persian)*
53. Tsaor, Sheng- Hsiung, Lin Yu- chiang, Lin Jo- Hui, 2006, **Evaluating Ecotourism Sustainability from the Integrated Perspective of Resource, Community and Tourism**, Journal of Tourism Management, No. 27, PP. 640-653.
54. Walpole, M. J. and Goodwin, H. J., 2000, **Local Economic Impacts of Daragon in Indonesia**, Juornal of Annals of Tourism Research, Vol. 6, No. 3, PP. 31-40.
55. WCED (world commission on Environment and Development), 1987, **Our Common Future**, Oxford University Press.
56. The Governor of West Azerbaijan, 2010, **West Azerbaijan Province Statistical Yearbook**, Urmia. *(In Persian)*
57. World Conservation Union, 1991, U.N, **Environment Program and World Wide fund for Natur**.
58. World Tourism Organization, 2000, **Tourism Planning in National and Regional Level**, Translated by: Ranjbar, B. and Zahedi, M., Isfahan University, Isfahan. *(In Persian)*